

УДК 342.8(477)

О.С. БАКУМОВ, канд. юрид. наук,
Харківський національний університет
внутрішніх справ
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4003-1974>

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКИХ ВИБОРЦІВ В 2010–2014 РР.: КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ

Ключові слова: кластерний аналіз, електоральна поведінка, виборчий процес, виборче право

На нинішньому етапі розвитку Української держави наука конституційного права є однією з найбільш динамічних. Значно розширився її понятійний апарат. У країні істотно зріс інтерес до конституційного досвіду, традицій, цінностей. І це не випадково, оскільки пошук оптимальної моделі конституційного устрою України є найважливішим завданням не тільки вчених-державознавців, а й всього суспільства в цілому.

Проте, існує ряд ключових теоретичних проблем, наукові розробки яких ще не досягли належного рівня фундаментальності. До таких з повною підставою можна віднести феномен виборчого права, його сутності, генезису, еволюції. Тим часом, без поглибленого пізнання особливостей національного виборчого процесу неможливо зрозуміти сьогодишню конституційну дійсність, сучасні конституційні інститути та визначити перспективи їх розвитку.

Окремі аспекти проблематики, що стосується електоральної поведінки та методу кластерного аналізу, знайшли свої відображення у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Ю.Г. Барабаш, А. М. Васильєв, А.П. Голод, Л. М. Ісаєв, А. В. Коротаєв, Д.О. Ляшенко, М.В. Мирош, В.В. Путренко, С.Г. Серьогіна, та інших. Метою статті є з'ясування електоральної закономірностей електоральної поведінки українських виборців протягом 2010–2014 рр. за допомогою методу кластерного аналізу. Завданнями статті є: розкрити особ-

ливості методу кластерного аналізу в системі наукових методів пізнання; з'ясування особливості електоральної поведінки українських виборців протягом 2010–2014 рр.; виявити електоральні причини підтримки Євромайдану.

Система державно-правових знань про виборчі правовідносини, що склалася до теперішнього часу, в цілому володіє, на нашу думку, такими основними, властивими науковій теорії ознаками, як наявність наукової концепції виборчого права, широкого кола врегульованих ним питань, власного понятійного апарату. Отже, можна говорити про існування в рамках конституційного права самостійної підгалузі виборчого права (подібно до того, як прийнято, наприклад, говорити про підгалузі парламентського права або конституційного судочинства) [1, 2]. Вона охоплює такі проблеми: характеристику виборчого права як цілісного правового інституту та виборності як універсального принципу формування владних структур; з'ясування їх соціальної цінності; співвідношення виборчих процедур і демократії, виборчих процедур та народоладдя; взаємообумовленість виборчих систем з тією або іншою формою політичного режиму; шляхи і способи вдосконалення виборчого законодавства, перспективи його розвитку в Україні та інші [3, с.10–12].

Наука конституційного права України все активніше поповнюється новою термінологією. Це об'єктивне веління часу, адже без збагачення термінології, яка вже давно увійшла в світовий фонд конституціоналізму, не обійтися, оскільки відповідні терміни, поняття відображають загальносвітові тенденції, збагачують вітчизняне законодавство, наукову мову, правозастосовчу діяльність. Введення в науковий обіг нового поняття здатне дати потужний імпульс дослідницькій роботі. Скажімо, сформульоване в 60-х роках минулого століття С.С. Алексєєвим поняття механізму правового регулювання дало поштовх до численних досліджень, при цьому пізнавальні можливості ще далеко не вичерпані.

Понятійний апарат теорії виборчого права повинен, на наш погляд, збагачуватися в

першу чергу за рахунок таких, що несуть найбільше смислове навантаження сутнісних понять, як поняття самого виборчого права, основних закономірностей його розвитку, принципів, виборчих систем, їх модифікацій, соціальної цінності.

Складність і багатоплановість теорії виборчого права обумовлюють різноманіття методів наукового аналізу, що використовуються при його дослідженні. Зокрема, системний метод дозволяє проаналізувати предмет і метод правового регулювання, інститути, принципи виборчого права, встановити координаційні та субординаційні зв'язки його елементів.

Завдяки порівняльно-правовому методу вдається не тільки розкрити специфіку вітчизняного виборчого процесу, але й позначити ті практичні напрацювання світового конституційного розвитку в сфері виборчих технологій (в широкому сенсі), які необхідно використовувати в інтересах нашої країни. Вивчаючи світовий досвід становлення і розвитку виборчого права, порівнюючи між собою різні виборчі системи (мажоритарну, пропорційну, змішані), вдається також розкрити і сформулювати загальну політичну і правову сутність виборчого процесу, яка повинна залишатися незмінною при всіх модифікаціях його конкретних моделей та форм [4, с. 100].

Особлива увага в науці завжди приділялася історичному методу пізнання. Це пояснюється тим, що будь-яке наукове дослідження, якщо воно претендує на більш-менш повне розкриття теми, має брати до уваги не тільки актуальні даності, так би мовити, злобу дня, але й спиратися на аналіз уроків минулого, на результати ретроспективних досліджень. Практика свідчить, що жоден повноцінний теоретичний висновок не може бути зроблений без опори на історичні знання, без урахування того, як відповідне державно-правове явище виникло, розвивалося і що воно являє собою в даний час.

Ступінь розвиненості виборчого права залежить від економічних, демографічних, соціально-культурних, побутових та багатьох інших факторів. Тому важливе значення в ви-

вченні виборчого права набуває метод соціологічного аналізу (наприклад, характер впливу рівня правової культури населення на практику реалізації виборчих прав). Крім іншого, соціологічний аналіз дає можливість виявити громадську думку з актуальних проблем виборчого процесу, оцінити функціонування різних державних інституцій та інших виборчих структур.

Примітно, що однією з найбільш перспективних методик кількісної оцінки та подальшої типологізації тих чи інших феноменів в рамках виборчого права є кластерний аналіз. Він дозволить оцінити електоральну поведінку наших громадян протягом останніх кількох років з позиції кількісних методів дослідження виборчих правовідносин, які все активніше прокладають собі дорогу в сучасних публікаціях на конституційно-правову тематику [5, с. 728–768; 6], та виборчих процесів в контексті соціальної географії [7–9].

Це завдання актуалізується ще й тому, що 22 лютого цього року виповнилося два роки з моменту повалення режиму Януковича. Публіцисти та економісти, соціологи й юристи – кожен на свій лад – намагаються пояснити феномен «Євромайдана», причини його перемоги і безпрецедентної підтримки, яку отримала ідея повалення антиконституційного режиму, в першу чергу, серед жителів столиці України. Проте, кількісний аналіз результатів переможних для Януковича виборів 2010 р. вже дозволяє виявити в них певні «знаки біди» – провісники майбутнього падіння лідера українських «синіх». Зупинимося на них докладніше.

Так, якщо ми кинемо побіжний погляд на електоральне поле зразка 2010 року (рік президентських виборів, на яких Янукович був обраний президентом України), то легко зможемо виділити п'ять досить примітних кластерів, що розрізняються за політичними уподобаннями і рівню електоральної активності населення:

1. Західний («помаранчевий») кластер (Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Тернопільська та Рівненська області) – дуже

висока підтримка «помаранчевих» при високій електоральній активності.

2. Центральний («жовтий») кластер (Київ, Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Київська, Чернігівська, Черкаська, Полтавська, Сумська та Кіровоградська області) – помірно висока підтримка «помаранчевих» при середній електоральній активності.

3. Чернівецько-закарпатський («зелений») кластер (Закарпатська і Чернівецька області) – помірно висока підтримка «помаранчевих» при низькій електоральній активності.

4. Південний («синій») кластер (Одеська, Миколаївська, Дніпропетровська, Харківська, Херсонська та Запорізька області) – помірно висока підтримка «синіх» при середній електоральній активності.

5. Кластер «Донбас» («фіолетовий») (Донецька і Луганська області) – дуже висока підтримка «синіх» при високій електоральній активності [10].

Варто також звернути увагу на виражено проміжний характер Кіровоградської області (як в географічному, так і в політичному просторі). При тому, що вона була включена нами в «жовтий» кластер, її політичні параметри (досить низький за мірками Центральної України рівень підтримки «помаранчевих» і дуже низька електоральна активність) цілком дозволяли віднести її і до «зеленого» (чернівецько-закарпатського) кластеру. Як ми побачимо нижче, подібний проміжний характер ця область збереже і в 2012 р.

Чітко проміжний характер (знову ж і в географічному, і в політичному просторі) продемонстрували також Хмельницька і Вінницька області – за своїми політичними параметрами вони в принципі могли бути зараховані як до «помаранчевого» (західного), так і до «жовтого» (центрального) кластеру.

Особливо відзначимо, що вже в 2010 р. проявилася неоднорідність сходу України, який в політичному просторі розпадався на два чітко виражених кластера – «фіолетовий» (який охоплював Донецьку та Луганську області) і «синій» (що включав в себе решту східної України). У той же час відстань між

даними кластерами була меншою, ніж дистанція між «синім» кластером і Центральною Україною («жовтим» кластером).

Слід зазначити і крайню асиметричність електоральних переваг зразка 2010 р. Політично активним «просинім» Донецькій та Луганській областях протистояли шість політично активних «прооранжевих». І при цьому рівень електоральної/політичної активності в основній частині Східної України (де більшість, хоча й не абсолютна, підтримувала «синіх») був помітно нижче, ніж в Центральній Україні (де більшість, знову ж таки не абсолютна, підтримувала «помаранчевих»).

До парламентських виборів 2012 р. політичний ландшафт України зазнав помітних змін (в розглянутих нами вимірах) – і в напрямку, аж ніяк не сприятливому для Януковича. Так, при комплексному аналізі в політичному просторі країни знову виявляються п'ять кластерів. При цьому, як і двома роками раніше, області України утворюють досить щільні кластери не тільки в політичному, але і в географічному просторі (виняток становлять лише колишній чернівецько-закарпатський кластер, а також Київ).

1. Західний («помаранчевий») кластер (Львівська, Волинська, Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька і Вінницька області, а також Київ) – дуже низька підтримка «синіх» при високій електоральній активності.

2. Центральний («жовтий») кластер (Житомирська, Київська, Чернігівська, Черкаська та Чернівецька області) – низька підтримка «синіх» при середній електоральній активності.

3. «Зелений» кластер (Полтавська, Сумська і Кіровоградська області) – низька підтримка «синіх» при низькій електоральній активності.

4. Південний («синій») кластер (Одеська, Миколаївська, Дніпропетровська, Харківська, Херсонська, Запорізька і Закарпатська області) – середня підтримка «синіх» при дуже низькій електоральній активності.

5. Кластер «Донбас» («фіолетовий») (Донецька і Луганська області) – висока підтримка «синіх» при середній електоральній активності.

Хоча політичний ландшафт України в 2012 р. в основі своїй був, природно, схожий на той, що існував двома роками раніше, певні зміни – і досить значні – в ньому все-таки відбулися (і переважно не на користь Януковича).

Зокрема, розпався чернівецько-закарпатський кластер. Однак при цьому він не злився з найближчим в географічному відношенні західним кластером, і обидві області залишилися головним відхиленням від загального для України правила, який передбачає збіг географічної і політичної кластеризації: Чернівецька область виявилася в центральному («жовтому») кластері, а Закарпатська – навіть на українському півдні, в «синьому» кластері.

Надзвичайно цікаве відхилення від згаданого вище правила склав також Київ, який в 2012 р. увійшов в один кластер ні з центральними, а з західноукраїнськими областями з властивим їм поєднанням відторгнення «синіх» і високою електоральною/політичною активністю (що дуже сильно проявилось в кінці 2013 – початку 2014 р). Не нами помічено, що модернізаційні процеси, які в сучасному світі в дуже високому ступені корелюють з процесами вестернізаційними, в скільки-небудь великих країнах йдуть нерівномірно в різних їх частинах. При цьому в столицях вони зазвичай йдуть швидше, ніж на периферії, в результаті чого настрої населення столиць абсолютно закономірно можуть починати істотно відрізнятися від настрою периферії. Гранично спрощуючи, в столицях модернізуючих систем зазвичай переважають більш «ліберальні»/ «вестернізовані» настрої, а на периферії – більш «консервативні»/менш «вестернізовані». У такій ситуації встановлення демократії в подібного роду країнах систематично веде до такої ситуації, коли при проведенні демократичних виборів до влади приходить партія, яка користується підтримкою більшості країни, але не користується підтримкою більшості населення столиць.

В цьому відношенні одним з найбільш характерних прикладів може слугувати політична історія Франції. У 1848 році парижани скидають французьку монархію; 10 грудня

того ж року у Франції проходять перші в її історії прямі президентські вибори. На подив паризьких лібералів на виборах перемагає Шарль Луї Наполеон Бонапарт. Потім всефранцузький референдум 21.12.1851 року збільшує термін його президентських повноважень з 4 до 10 років. А ще один всефранцузький референдум (21.11.1852 р.) санкціонує перетворення Франції з республіки в імперію, відкриваючи демократичним шляхом дорогу до проголошення 02.12.1852 року Шарля Луї Наполеона Бонапарта імператором Франції Наполеоном III. 3-4 вересня 1870 року парижани знову скидають французьку монархію і проголошують республіку ще раз. Після цього 08.02.1871 р. на виборах в першу Національну асамблею Третьої республіки республіканці перемагають в Парижі. Однак у цілому по Франції більшість місць в новому паризькому парламенті отримують консервативні монархічні партії, що послужило одним з факторів початку паризького повстання, відомого у нас як Паризька комуна [11].

Можна навести більш сучасний приклад. У Туреччині в 2011 році правляча Партія справедливості і розвитку на чолі з Реджепом Таїпом Ердоганом здобула цілком переконливу перемогу на парламентських виборах як в цілому по країні, так і в Стамбулі. Однак опитування, проведене дослідницьким центром Pew Research в березні 2013 року (тобто за два місяці до початку в Стамбулі на Таксимі потужної протестної хвилі), показало, що хоча в цілому по країні майже дві третини турків підтримувало Ердогана, в Стамбулі він користувався підтримкою лише меншості його мешканців. На щастя для нього, муніципальні вибори 30.03.2014 року показали, що партія Ердогана знову користується підтримкою більшості мешканців Стамбула – при цьому рівень цієї підтримки виявився навіть вище, ніж у 2011 році, що, мабуть, відображає втому багатьох стамбульців від таксімовських ексцесів. Парадоксальним чином таксімовські заворушення призвели не до падіння, а до відновлення популярності Ердогана в Стамбулі – багато в чому через зайняту ним послідовно

жорстку мужню позицію по відношенню до спроб Росії посилитися на Близькому Сході [12].

Багато в чому подібна ситуація спостерігалася і в Україні. У другому турі президентських виборів 2010 року Янукович вийшов на перше місце, набравши 48,95 % голосів. Однак у Києві він отримав майже в два рази менший відсоток голосів. На парламентських виборах 2012 року Партія регіонів отримала значно більше голосів, ніж будь-яка інша партія – близько 30 %. Але ті ж самі вибори показали, що в Києві партію влади підтримувала лише незначна меншість (12,6 %) столичних жителів, а як ми добре пам'ятаємо, саме Київ став у листопаді 2013 року епіцентром хвилі протестів, що завершилися в лютому 2014 року поваленням Януковича.

Таким чином, вимальовується принципово новий для наукових досліджень в сфері виборчого права феномен – «центр-периферійний дисонанс» [13, с.123].

Але все-таки головними були навіть не ці зміни політичного ландшафту України, а істотна реконфігурація «української дуги», яка вже до 2012 р. стала більше схожа на пряму з розташованому на відшибі донбаським кластером. Причому навіть у цьому кластері рівень електоральної активності виявився помітно нижче, ніж в «жовтих» областях Центральної України, не кажучи вже про «помаранчеві» області України: Західну та Київ. Що стосується «синіх» областей сходу, то за рівнем електоральної/політичної активності вони помітно поступалися самим політично пасивним помірно «антисинім» областям Центральної України (єдиний виняток, Кіровоградську область, можна з упевненістю віднести до тих, які тільки підтверджують правило, – якби в 2012 р. ми не виділяли «зелений» кластер, ця область потрапила б швидше в «синій», ніж в «жовтий»).

В цілому, як уже зазначалося, в областях нашої країни за межами Донбасу сформувалася надзвичайно сильна залежність між рівнем підтримки «синіх» і рівнем електоральної/політичної пасивності. А значить, вже на парламентських виборах 2012 р. виявилися

явні ознаки того, що Україна практично втрачена Януковичем.

Наостанок зазначимо, що падіння популярності «синіх» під час Євромайдану 2013–2014 рр. в різних регіонах України відбувалося вкрай нерівномірно, але при цьому в дуже високого ступеня підкоряючись однієї простої закономірності: популярність «синіх» падала особливо сильно там, де вона і так вже була низькою, середньо – там, де вона була середньої, і відносно слабо – там, де вона була високою. Так, у Тернопільській області, де рівень підтримки «синіх» в 2012 р. не перевищував 6 %, він скоротився в 10 з половиною разів; у Вінницькій області, де він становив 17 %, – не більше ніж в 8 раз; в Полтавській області (22 %) – в 4 рази; в Херсонській (29 %) – менш ніж в 3 рази; в Запорізькій (41 %) – менш ніж в 2 рази, і т.д. [14].

Резюмуючи вищесказане, можна констатувати, що Янукович втратив Україну задовго до подій 2013–2014 рр. Для більшої частини підтримуваного його південного сходу країни ще до початку цих подій був характерний украй високий рівень політичної пасивності, що контрастувало з Центральною і особливо Західною Україною, а також Києвом, де висока політична активність населення поєднувалася з дуже сильними «антисиніми» настроями. Тим самим до листопада 2013 р. Янукович виявився в надзвичайно невідповідному становищі, яке багато в чому й зумовило його падіння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Очерки парламентского права (зарубежный опыт) / под ред. Б. Н. Гопорнина. – М. : ИГП РАН, 1993. – 179 с.
2. Конституційна юрисдикція : підручник / за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. – Х. : Право, 2012. – 168 с.
3. Виборче право України : навч. посіб. / за ред. В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 383 с.
4. Кьотц Х. Старі та нові проблеми порівняльного права / Х. Кьотц // Порівняльне правознавство. – 2012. – № 1–2. – С. 90–103.

5. Сergyogina S. G. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики / С.Г. Сergyogina . – Х. : Право, 2011. – 768 с.
6. Сergyogina S. G. Кластерний аналіз як основа типологізації сучасних форм правління / С. Г. Сergyogina // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 100. – С. 101–113.
7. Lyashenko D. O. Математико-картографічне моделювання електоральної ситуації в Україні / Д. О. Ляшенко, В. В. Путренко // Часопис картографії. – 2011. – Вип. 2. – С. 86–95.
8. Myrosh M. V. Суспільно-географічні засади політичної активності в західному регіоні України в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / М. В. Мирош ; Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2016. – 23 с.
9. Holod A. P. Суспільно-географічні аспекти політичної поведінки населення регіону (на матеріалах Львівської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 / А. П. Голод ; Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів, 2007. – 20 с.
10. Вибори Президента України 17 січня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/vp_2010.
11. Mamut L. S. Парижская Коммуна – первое пролетарское государство / Л. С. Мамут. – М. : Знание, 1971. – 71 с.
12. Isaev L. Революционная волна 2013–2014 гг.: количественный анализ / Isaev L., Korotaev A. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2014/12/21/rev>.
13. Korotaev A. V. Количественный анализ революционной волны 2013–2014 гг. / А. В. Коротаев, Л. М. Исаев, А. М. Васильев // Социологические исследования. – 2015. – № 8. – С. 119–127.
14. Shuklinov P. V. В руках Ахметова. Как умирает Партия регионов / П. В. Шуклинов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/articles/politics/1720721-v_rukakh_akhmetova_kak_umiraet_partiya_regi_onov.htm.

Бакумов О. С. Електоральна поведінка українських виборців в 2010–2014 рр.: кластерний аналіз / О. С. Бакумов // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 19–24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_6.pdf

Здійснено аналіз за допомогою кластерного методу електоральної поведінки українських виборців протягом 2010–2014 рр. Розкриті особливості методу кластерного аналізу в системі наукових методів пізнання. Виявлені електоральні причини підтримки Євромайдану.

Бакумов А.С. Электоральное поведение украинских избирателей в 2010–2014 гг. : кластерный анализ

Осуществлен анализ с помощью кластерного метода электорального поведения украинских избирателей в течение 2010–2014 гг. Раскрыты особенности метода кластерного анализа в системе научных методов познания. Установлены электоральные причины поддержки Евромайдана.

Bakumov O.S. Electoral behavior Ukrainian Voters in 2010–2014: Cluster Analysis

It was analyzing method using cluster voting behavior Ukrainian Voters for 2010–2014. The features of the method of cluster analysis methods in the system of scientific knowledge made. It was identified causes of electoral support Euromaidan.